

Sűrűsödési pontok Borcsa János:
Merítés
(kritikák, tanulmányok,
jegyzetek, 2005–2008),
Kriterion, Kolozsvár, 2009.

„A magyarság huszadik századi sarkalatos kérdéseit a – teljesen vagy csak részben – letűnt történelmi korszakok »sűrűsödési pontjainak« (N. Pál József) körüljárása és értékelése nélkül igazán felvetni sem érdemes. Ezek közül a pontok közül az antológia több darabja 1956-ot és 1988–1990-et mutatja be azzal a kimondott vagy ki nem mondott céllal, hogy közelebb kerüljünk az ország és a magyarság jelenének megértéséhez.” Így fogalmaz Borcsa János *Merítés* című kritika- és tanulmánygyűjteményében *Az év esszéi 2007* című kötet kapcsán. N. Pál József a kifejezést elsősorban olyan jelentős időpontok, időszakok kijelölésére használta, melyek valamilyen értelemben „a magyar história értelmezésének – egymásra utaló – kilátói lehetnek ezért, még akkor is, ha – kivált az utóbbi időre vonatkozó – eseményeket lehetetlen pontosan leírni ma még.” (N. Pál József: „*Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?*” in *Az év esszéi 2007*, 201.) Borcsa János szintén ebben az értelemben alkalmazza a kifejezést, amely a leginkább a *Tendenciák a romániai magyar irodalomban avagy a valóságirodalomtól a szövegirodalomig* című tanulmányban érhető tetten. E szöveg nemcsak terjedelme és áttekintő jellege miatt, hanem központi helyéből kifolyólag is a kötet jelentős írásként tartható számon. Borcsa itt arra tesz kísérletet, hogy áttekintse a romániai magyar irodalom közel ötven évét, a második világháború utáni időszak alkotóitól kezdődően egészen az 1989–1990-es rendszer-váltást követően fellépő Előretolt Helyőrség „nemzedékéig”. Az alapos és áttekintő tanulmány kiindulópontja az oly sokat emlegetett „megszakított folytonosság” (Kulcsár Szabó Ernő), mely a negyvenes évek második felében következett be a kommunista hatalomátvételnek és kultúrpolitikának köszönhetően. Ezen esemény korszakhatáráként való értelmezése meglehetősen kétséges, ahogy ezt Borcsa is írja, hiszen ez „nem igazi, természetes korszakváltást jelez, hanem egy irodalmon kívüli brutális beavatkozást.” (107) A szerző értően elemzi az ötvenes évek sematikus, dogmatikus irodalompolitikáját és az ekkor született műveket, majd második korszaként a „Forrás-nemzedékként” aposztrófált csoportosulást – elsősorban Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos fellépése – nevezi meg, az ezt követő alkotókról pedig így foglal-

maz: „A nagyvilág, illetve az egyetemesség és egyén viszonya a hangsúlyosabb a Forrás első nemzedékének költészetében, míg az új nemzedékek a szülőföld, illetve partikuláris közösség és egyén viszonya a sarkalatos pont.” (123) A hetvenes és nyolcvanas évek kapcsán tett megállapítások főként arra vonatkoznak, miszerint az erősödő román nemzet- és kisebbségpolitikának köszönhetően a magyar kulturális tér egyre szűkebb lesz, ugyanakkor már jelentkeznek azok az alkotók – többek között Kovács András Ferenc, Tompa Gábor, Visky András –, akiknek pályája a kilencvenes években teljesebbé válik, már az akkor fellépő legújabb nemzedék (pl. Orbán János Dénes, Fekete Vince, Sántha Attila) mellett. Miközben Borcsa tanulmánya áttekintésre és a tendenciák felmutatására törekszik, véleményem szerint nem vesz figyelembe egy sarkalatos kérdést: érdemes-e a romániai magyar irodalmat csak önmagában tárgyalni? Érdemes-e csak az ott zajlott tendenciákra figyelmeztetni, és nem tekintetbe venni például a Magyarországon történt eseményeket, megjelenéseket? A tanulmány elején Kulcsár Szabó Ernő emlékeztető irodalomtörténetében használt fogalomra utal a szerző, a „megszakított folytonosság”-ra, aminek értelmében a kultúrpolitika mind Romániában, mind Magyarországon külső tényezőként avatkozott az irodalom belső folyamataiba. Ha ez a mozzanat tud közös pontként szolgálni, talán az egyes alkotók, tendenciák, hagyományok együttes, összehasonlító értelmezése további kérdésfelvetésekhez vezetne, melyek sokkal inkább egységben láttatnák a magyar irodalmat.

Ahogy teszi ezt Borcsa Cselényi László költészete kapcsán – Bohár András kötetéről írva –, mikor a felvidéki költő líráját Nagy László és Juhász Ferenc költészetével veti össze, rámutatva azokra a párhuzamokra, melyek itt is, ott is kitapinthatók. Hasonlóképpen jár el a szerző, mikor Bogdán László *A démon női alakot ölt* című kötetét értelmezve Arany János lírahagyományát idézi meg, felmutatva azokat az egyezéseket, melyek Bogdán költészetét jellemzik. A kötet közepén szereplő hosszabb tanulmány értelmében éppen ezek azok az alkotók, akiknek munkássága példa a szövegirodalom működésére, melyet Borcsa így mutat be: „Mindezeket a nézeteket és elveket példázhatjuk az említett fiatal szerzőkkel [Fekete Vince, Orbán János Dénes, Demény Péter stb.], illetve munkáikkal. Mindenekelőtt azokra a versekre gondolok, amelyek az irodalmi hagyomány valamely tartományát választják mai kísérleteik, szövegalkotásuk »tárgyául« (Adytól Áprilyig és a kortársakig például), vagy lírikusi magatartásokkal, tovább

költői motívumokkal, illetve vershelyzetekkel folytatnak »vitát«, vagy ezeket »olvassák félre«, esetleg ellenpontozzák, bővítik azokat, nemkülönben gondolkodnak azokra, akik parafrázishoz vagy travesztiához folyamodnak. [...] Azaz létrejön a kreatív korrekció ilyen esetekben, tehát: szöveg születik, élni kezd a szövegirodalom.” (131) A szövegirodalom ilyen való meghatározása azért kérdéses számomra, mert a definíció alapján ide sorolhatnánk Lászlóffy Aladár vagy Szilágyi Domokos hatvanas években írt versei közül többet is, hiszen azokban is előfordul, hogy egy-egy idézet, szöveghely az, ami a költemény kiindulási pontjává vagy akár tárgyává szolgál. Gondolok itt például Szilágyi *Búcsú a trópusoktól* című, 1969-ben napvilágot látott kötetében lévő szövegekre, a *Haláltánc-szvit* Csokonai-, Shakespeare- vagy Werbőczy-idézeteire, az *Ez a nyár* Dsida-utalására. Párhuzamként pedig felidézhetjük Tandori első kötetének (*Töredék Hamletnek*, 1968) nyitóversét, az *Hommage-t* vagy az *Egy talált tárgy megtisztítása* című, 1973-as kötet több szövegét is (pl. *Mottók egymás elé, Egy vers vágóasztala*). A szövegközöttség poétikai eljárásairól van itt szó, voltaképpen arról, hogy egy szöveg létmódjának tekinteti-e az intertextualitást vagy csak funkcionálisan használja az intertextusokat (vö. Kulcsár-Szabó Zoltán, *Intertextualitás: létmód és/vagy funkció*, in Uő., *Hagyomány és kontextus*, Universitas, Bp., 1998.). Borcsa meghatározásából éppen erre a megkülönböztetésre nem derül fény, s így a szövegirodalom kifejezés – amit főként a posztmodern szövegfelfogással kapcsolatban szoktak emlegetni, talán kicsit szerencsétlenül – nem feltétlenül (csak) arra vonatkozik, amire a szerző jelen esetben használja. Ennek fényében talán a valóságirodalom és szövegirodalom szembeállítás sem mondható találónak, hiszen így nem érzékelhető az a különbség vagy változás, melyre utalás történik.

Borcsa János *Merítés* című kötetének első nagy fejezetének sűrűsödési pontja térben elsősorban az anyaország határain túl születő magyar irodalom, időben főként az utóbbi évtizedben született alkotások. A könyvben sorakozó kritikák arról árulkodnak, hogy szerzőjük érzékenyen figyel a határon túli magyar irodalom történéseire, értve ezen mind a szépirodalmi írásokat, mind az értekező próza eredményeit. *Az epika kísértése és a líra győzelme között* című írásában Sütő István költészetéről ír, és a 2004-ben megjelent *Utazások álruháért* című gyűjteményes kötet kapcsán nem csupán magáról a könyvről szól, hanem Sütő egész munkásságát értékeli, ezzel mintegy kísérletet tesz a költő irodalomtörténeti értékelésére. Ahogyan Nagy Attila verseskönyvét (*Sehol a hely*) bon-

colgatva ráirányítja a figyelmet egy olyan alkotóra, akinek neve még az irodalmi berkekben eligazodó olvasó számára sem feltétlenül ismeretes. Hasonló szempontból értékesek azok az írások is, melyek például Páll Lajos, Király László vagy Markó Béla líráját elemzik. Hiszen miközben az irodalmi közbeszéd javarészt arról szól, hogy egyetlen magyar irodalom létezik, az anyaországban születő értelmezések gyakran megfélekednek ezekről az alkotókról, főként az utóbbi évtized(ek)ben keletkezett írásaikról, s ha szó is esik róluk, leginkább a hatvanas, hetvenes években történt indulásukról, a „Forras-nemzedékek”-hez való tartozásukról szólnak az utalások. Borcsa írásai éppen arra mutatnak rá, hogy a fentebb említett szerzők esetén nem irodalomtörténeti kövületekről, lezárul pályákról beszélhetünk, hanem még alakuló, izgalmakat rejtő életművekről, melyekre érdemes odafigyelni. S miközben Borcsa elsősorban a romániai magyar irodalom eseményeire figyel, az első fejezet közepén, tehát hangsúlyos helyen két Nagy Gáspárról szóló írás kapott helyet. Nem Nagy Gáspár jelentőségét kívánom megkérdőjelezni, csupán az nem derül ki az írásokból, hogy ez a két szöveg miként illeszkedik a kötet szerkezetébe. Nagy Gáspár egyedüli nem határon túli szépirodalmi alkotóként szerepel a könyvben, s nem gondolnám, hogy egyedülként volt hatással a határon túli magyar irodalomra, vagy csak egyedül rá hatott emez, amint ezt hangsúlyossá vált szerepeltetése sejteti. Ugyanakkor ki kell emelni a *Nagy Gáspár találkozásai* című szöveget, hiszen a szerző esszéit értelmezve remekül mutat rá az irodalmi hagyományok működésére. Az értekező prózánál maradván érdemes még megemlíteni a Láng Gusztáv, Kántor Lajos vagy Elek Tibor kötetéről szóló írásokat, melyek áttekintő módon kísérlék meg bemutatni a határon túli magyar irodalommal foglalkozó szerzők munkásságát.

Borcsa János *Merítés* című kötetére arra vállalkozik, hogy átfogó képet nyújtson a romániai magyar irodalom utolsó évtizedének kulturális eseményeiről. Teszi ezt úgy, hogy az egyes írásokban érzékenyen figyel azokra a párhuzamokra, egyezésekre és különbségekre, melyek a magyar irodalom térben egymástól távol születő alkotásai között fennállnak, melyek mind a határon túl, mind a határon innen a közös hagyomány alapjával szolgálnak. Ezt a szemléletet hiányoltam leginkább *Tendenciák a romániai magyar irodalomban avagy a valóságirodalomtól a szövegirodalomig* című tanulmányból, mely ennek az érvényesítésével talán bonyolultabb és tágabb összefüggések rákérdezéséhez is elvezethetett volna.

Vincze Ferenc